

Emancipace a vlastnictví

Příspěvek do diskuse o chybějících předpokladech pro vznik feminizmu
v předlistopadovém Československu

ALENA WAGNEROVÁ*

Saarbrücken, Spolková republika Německo

Emancipation and Ownership

On the Discussion of the Lack Conditions for the Rise of Feminism
in Pre-November Czechoslovakia

Abstract: The paper is concerned with the hitherto neglected aspect of emancipation processes and the specific influence of socialisation processes on the status of women in the former socialist countries. The endeavour to achieve economic advancement, according to the paper, forms part of every emancipation process, including the women's emancipation movement. The radical redistribution of property, represented by the nationalisation of private means of production, equalised property differences between men and women, thus both reducing the normative character of male acting and behaviour patterns and facilitating the penetration of women into working and employment structures, this inspite of the fact that political structures preserved the marked domination of men and retained the typically male authoritative hierarchies. In this way, the socialist societies have preserved the old patriarchal and paternalist type of industrial society and have avoided its further development towards a men's society characterised by the conversion of all relations into commodity relations, typical of the present-day post-capitalist society. It is also important the differentiation of patriarchal societies from men's societies, a differentiation which has not been thematised so far in feminist discussions. The question is to what extent the capitalist transformation of society will influence the status of the woman in Czech society.

Sociologický časopis, 1995, Vol. 31 (No. 1: 77-84)

Úvodem

V západní feministické literatuře se stalo zvykem pro označení společností, které se vyznačují dominancí mužů, bez jakéhokoliv dalšího rozlišování používat pojmu patriarchát. Tomuto způsobu užívání termínu odpovídá i definice patriarchátu v Příručím lexikonu pro ženy [*Frauenhandlexikon* 1983] ve stejnojmenném hesle z pera přední německé feministky Heide Göttner-Abendroth: „Patriarchát je určitá forma hierarchie pohlaví, která existuje ve všech oblastech společenského života. Systematicky jsou v patriarchátu materiální statky, sociální role a šance sebeurčení rozdělovány podle kritéria pohlavní příslušnosti. Přitom je příslušníkům jednoho pohlaví (mužského) dáno dispoziční právo nad prací, tělem a životem příslušníků pohlaví druhého (ženského). Tímto způsobem dostává patriarchát latentně nebo manifestačně charakter potlačování a násilí vůči příslušníkům druhého pohlaví.“

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Alena Wagnerová, Neugrabenweg 44, 66123 Saarbrücken, BRD.

I když o nadřazeném postavení mužů nad ženami ve většině známých společností v minulosti i přítomnosti jistě nemůže být pochyb, přece jen je toto pojetí patriarchy jako jakéhosi řádu nad řády a dominance mužů, ať se už realizuje v jakékoliv podobě, jako základního kritéria pro posuzování určité společnosti příliš všeobecné a málo diferencované. Svým zřetelným ideologickým charakterem, v jehož prizmatu se pak historie ženy jeví jako křížová cesta mužského útlaku, přímo odvádí pozornost od specifických konkrétních forem této mužské dominance a především jejich ekonomických aspektů, které postavení ženy ve společnosti, jak bude ukázáno dále, významně ovlivňují. Rozdíly mezi způsobem výroby, rozdělováním a přidělováním materiálních statků ve společnosti předindustriální, industriální typu kapitalistického a typu socialistického jsou příliš velké a podstatné, než aby je bylo možno vysvětlit operacionalizací pojmu patriarchy. Může-li takový ideologicky zjednodušující pohled být výhodný v politickém boji, ukazuje se jako málo produktivní, jakmile začne jít o posouzení a analýzu konkrétních společenských a specifických, často skrytých forem tohoto útlaku. Právě tento ideologizovaný pohled a hledání potvrzení platnosti předem hotových vzorců bylo jednou z příčin selhání západních feministek při posuzování specifické formy ženské emancipace, jak se vyvinula v bývalých zemích socialistického bloku.

Citovaná definice, na tomto místě zmíněná jen na okraji, neobstojí ovšem ani historicky ani etymologicky. Odvozeno od řeckého patriarch, otec, vlastně arciotec, znamená patriarchy vládu jednoho pohlaví nad druhým, tedy mužů nad ženami, ale vládu otců nebo rodových představených nad ženami a muži, kteří patří do rodového svazku. I když se z mocenského postavení otců celková dominance mužů v dalších životních oblastech vyvíjí a odvozuje, není to jedno a totéž. Nejenom dcery, ale i synové jsou v patriarchy podrobeni vůli otce nebo rodových představených. Větší akční radius synů, a z toho plynoucí jejich větší svoboda, vyplývají z primární dělby práce podle pohlaví, jež ovšem také určitou měrou k dominanci mužů ve společnosti přispívá. V každém případě je ale i otec sám součástí rodinného svazku, kterému vládne, a i jeho autorita mimo rodinu je odvozena z jeho postavení v rodině a ne opačně. V tomto smyslu není pokročilá kapitalistická nebo postkapitalistická společnost západního typu žádným patriarchy než snad ve velice přeneseném slova smyslu. Přesněji ji lze charakterizovat jako společnost nebo vládu mužů, protože v ní mocenské pozice neobsazují muži, kteří jsou primárně charakterizováni svou rodinnou funkcí jako otcové, ale muži, kteří svou prestiž a status odvozují ze svého postavení mimo rodinu ve světě práce. Jsou-li také otcové nebo ne, není pro jejich společenské postavení podstatné, zatímco v klasickém předindustriálním patriarchy se představeným rodiny nebo klanu nemůže nikdy stát muž svobodný nebo bezdětný, protože mu k tomu chybí nutný předpoklad – status otce. Důsledky tohoto rozdílu se budeme zabývat v dalším textu.

Emancipace a vlastnictví

Nedílnou součástí každého emancipačního procesu je, i když se na to často zapomíná, snaha o hospodářský vzestup emancipující se skupiny. Vymanit se z poddanství znamená zároveň přestat být „chudý“, to znamená, zajistit si rovný a svobodný přístup ke společenským zdrojům, ke „kapitálu“ té které společnosti, ať už zde jde o kapitál peněžní, sociální nebo kulturní (vzdělání a styky). Naopak zase náleží ke každé diskriminaci i sankce a často i různá legislativní opatření, která toto podílení se na společenských zdrojích pro diskriminovanou skupinu omezují a ztěžují. Uvrhnout a udržet v chudobě a bez-

významnosti je cílem každého ujařmení. (O tom nás dostatečně poučují jak dějiny kolonialismu či anglického útlaku v Irsku, tak i naše vlastní zkušenosti v protektorátě).

Důležitost hospodářských aspektů a motivací můžeme dobře sledovat i na takovém emancipačním procesu, jakým bylo české národní obrození. Vedle snad kulturních a duchovních se tu jen s malým opožděním začínají rozvíjet i české aktivity na poli hospodářském. (Umožněné zčásti jistě i postupující industrializací.) Úsilí českých buditelů a umělců o obnovení kulturní suverenity národa je doprovázeno úsilím nejprve malých, později i větších podnikatelů, jako exemplární příklad tu může sloužit činnost A. Zátky v tehdy německých Českých Budějovicích, o vytvoření českého potenciálu hospodářského, k čemuž později patří i zakládání českých peněžních ústavů. Motivace je tu tatáž: prospět národní věci. Emancipace národní a hospodářská tak jdou ruku v ruce. Nejenom Národní divadlo i budova Živnobanky Na příkopě zviditelňuje úspěchy tohoto emancipačního procesu. Je samozřejmé, že s růstem ekonomické síly české buržoazie roste i politická váha a vážnost Čechů v Rakousko-Uhersku. Důležité v této souvislosti ovšem je, i to je charakteristické pro všechny emancipační procesy, že dosud privilegované německy mluvící obyvatelstvo Čech tento český vzestup nechápe jako hospodářský růst, kterým také ve skutečnosti je, ale jako *přerozdělení*. Jednoduše řečeno, že to, čeho dosáhli Češi, jde na úkor Němců.

Tytéž základní principy, které platí pro emancipační procesy všeobecně, platí samozřejmě, abychom se vrátili k našemu vlastnímu tématu, také pro evropské ženské hnutí, jak se začíná vyvíjet přibližně v šedesátých letech minulého století. Také ženy jsou chudé, nemajetné, i když jsou třeba dcerami nebo manželkami bohatých mužů. Protože z tohoto bohatství jim nic nepatří. Řada zákonů a společenských norem a zvyklostí omezuje jejich dědická práva, přístup k vlastnictví, vzdělání i jejich volný pohyb. (Problematika chudoby žen, jejich materiální závislosti a jejího překonávání se stává v druhé polovině devatenáctého století důležitým tématem v evropské literatuře počínaje J. Austenovou, přes sestry Brontëovy až po H. Ibsena a Th. Manna; zvláště důležitý je v tomto smyslu esej V. Woolfové „Pokoj jen pro mne“.)

Lze jistě namítnout, že omezení postihující ženy existovala v té či oné podobě i dřív. Jejich dosah se ovšem podstatně prohloubil změnou poměrů, jak je přinesl rozvíjející se kapitalismus. V předindustriální společnosti, v níž ještě rodina existovala jako hospodářská samostatně produkující jednotka a její jednotliví členové si byli vědomi své vzájemné závislosti, nebyla omezení týkající se žen ani natolik zřetelná, ani citelná. Individuální zájmy jednotlivých členů společenství, tedy i mužů byly samozřejmě podřízeny zájmům celku, a kromě toho zdaleka ne tak vyhraněny. S tím, jak se v procesu industrializace tato pouta uvolňovala, rodina ztrácela svou hospodářskou funkci a pracovní síla se stala individuálním vlastnictvím, jejímž prodejem si je také nutno opatřovat prostředky k životu, se situace žen nenesitelně zhoršila, i proto, že rodina, která svou hospodářskou funkci ztratila, nebyla už schopna zajistit živobytí neprovdaným dcerám a nepracujícím rodinným příslušníkům. V časové škále tu jde samozřejmě o proces, jehož plné důsledky se stávají zřejmými teprve ve dvou až třech generacích. Ženské hnutí je reakcí na toto fakticky bezprávné postavení žen. I když si ženy do konce první světové války postupně krok za krokem vybojují přístup k povoláním, vzdělání a podnikání a stanou se i samostatným právním subjektem, předstih mužů na hospodářském poli se jim vyrovnat nepodaří. Ve srovnání s muži zůstávají i nadále chudšími. Tento stav hospodářsky slabšího pohlaví se ženám nepodařilo překonat prakticky dodneška. (Zvláštním pro-

blémem tu zůstává chudoba žen v tak zvaném Třetím světě.) Podle některých odhadů je pouze 5 % světového majetku v rukou žen. Tato hospodářská převaha mužů neposiluje a neupevňuje ovšem jen jejich pozice v oblasti mocensko-politické (participace žen na politické moci je, i když v evropském měřítku existují určité rozdíly, stále ještě nedostačující), ale přispívá podstatně i k tomu, že se vzory mužského chování a jednání, tak zvané „mužské vlastnosti“ jako racionalita, účelovost, efektivita, stávají i nadřazenými společenskými normami, a tedy všeobecně platnými a závaznými kritérii při hodnocení a posuzování lidského jednání a chování vůbec. Vzory jednání a chování připisované ženám (např. emocionalita, iracionalita, celkovost), jsou druhořadé.¹ Jsou to muži, kteří definují svět a podávají jeho závazný výklad. I na toho nejchudšího a nejnevýznamějšího muže ještě stále dopadá zář mužské dominance. V situaci, kdy celá společnost je dominována muži, je prosazování ženám adekvátních modelů chování i hodnotových měřítek jako rovnoprávných alternativ do společenských struktur, což je podmínkou úspěchu emancipačního procesu, nesmírně obtížné. Navíc je tento proces ještě komplikován tím, že i když cíle emancipačního hnutí jsou formulovány absolutně, vymezovány jsou, alespoň v jeho první fázi, nutně relativně, to znamená vůči skupině privilegovaných, jejichž životních standardů chtějí utlačení dosáhnout a ve srovnání s nimiž si své vlastní postavení teprve uvědomují. Zcela logicky stojí na počátku ženského hnutí otázka: Proč mi není dovoleno totéž co muži? Prvním vzorem emancipující se ženy nemůže být nikdo jiný než muž, stejně jako jím byl pro amerického černocha donedávna běloch a pro Čecha v minulém století Němec. Chtějí být jako my, odpovídají na tuto vzorovou závislost příslušníci privilegované skupiny a cítí se tím být potvrzení i posílení ve své dominantní společenské pozici. Kromě toho jim to dává i možnost difamovat emancipační hnutí jako napodobení a obviňovat je z neoriginálnosti, čímž si jen znova potvrzuje „druhořadost“ jeho aktérů.

Při této úzké svázanosti společenské dominance s vlastnictvím, jak jsme se to pokusili ukázat, se samozřejmě nabízí otázka, jakým způsobem tuto nadřazenost ovlivní změna vlastnických poměrů. V rovině individuálních osudů můžeme na řadě příkladů ze skutečnosti i z literatury sledovat, jak rychle se se ztrátou majetku nebo odpovídající společenské pozice, tedy s hospodářským neúspěchem, snižuje mužův status a klesá jeho vážnost v rodině i v jeho společenském okruhu.

Budeme-li z tohoto úhlu pohledu sledovat důsledky znárodnovacích a vyvlastňovacích opatření, jak byla po druhé světové válce uskutečněna v řadě evropských zemí, které se staly součástí sovětského bloku, zjistíme, že i ona měla svůj velmi důležitý, i když nezamýšlený a dosud opomíjený „sexistický“ aspekt. Znárodnění totiž nepostihlo kapitalisty a velké a střední vlastníky jen jako takové, ale zasáhlo je i jako muže v samém jádru jejich identity a sebevědomí, protože s majetkem je zbavilo i důležitého atributu jejich společenské dominance. Se socialistickou transformací společnosti nadto přestala existovat nebo ztratila svůj význam řada povolání (obchod, podnikání, svobodná povolání), jež byly dosud tradičními doménami mužské seberalizace. To všechno samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu na společenské postavení muže vůbec. Dotklo se i chudých a nemajetných, protože už na ně nedopadalo nic z aury, kterou vyzářovali muži ve špičkách společenské hierarchie. Zespolečenštěním tak nebyla zlomena jen moc kapita-

¹) Nejlépe by se snad tento „ženský způsob jednání a chování“ dal charakterizovat jako přístup ke světu ne jako ke zdroji (moci, prestiže, uspokojení) a materiálu, jak je to typické pro muže, ale jako k sociálnímu poli, do něhož se zařazujeme, a v němž si hledáme své místo a úkol.

listů, ale i podstatně omezena moc mužů. Ve svých důsledcích to znamenalo, že podstatnou část svého významu ztratily i vzory mužského chování jako závazná kritéria lidského jednání a chování vůbec. Vyjádřeno v terminologii zbožných vztahů, „cena muže“ klesla. Tímto negativním „přerozdělením“, při němž muži ztratili, ale ženy nedostaly nic, se přece jen určitým způsobem zlepšily předpoklady participace žen na společenských zdrojích. Dosavadní hospodářská nerovnost mezi muži a ženami se každopádně vyrovnala.

Znárodněny byly samozřejmě i majetky žen, ale při marginálním podílu žen na společenském bohatství to zdaleka nehrálo tak podstatnou roli. Ztráta majetku, jistě nepřijemná, nebyla pro ženy zdaleka tak závažná, protože se nedotkla podstaty ženské identity, která je tradičně zakotvena v imanentních vnitřních komponentách ženské existence, v jejím potenciálním mateřství.

Paradoxní je, že původci i aktéry této historické, i když jak dnes víme pouze dočasné „porážky“ mužského pohlaví, byli muži sami, lépe řečeno instituce komunistické strany se svými funkcionáři, která se sama vyznačovala dominancí mužů a nesmírně silnými patriarchálními a autoritativními strukturami a hierarchiemi, které po celou dobu existence socialismu zůstaly pro ženy prakticky neprostupnými. (Na tomto místě necháváme otevřenou otázku, zda ženy o toto pronikání do autoritativních struktur stranického aparátu a o podíl na moci za těchto okolností a podmínek vůbec stály.)

Jak jsme právě uvedli, vyrovnala znárodnovací opatření hrubé majetkové rozdíly mezi ženami a muži a zlepšila tak nepřímo a neúmyslně společenskou pozici žen, v neposlední řadě i proto, že zároveň s oslabením hospodářské moci mužů se oslabila i jejich dominance v oblasti norem a vzorů chování a hodnotových systémů založených na vlastnostech přičítaných mužům. Významně situaci žen a nemajetných vůbec zlepšilo i to, že majetek ztratil svou statusotvornou funkci. (To samozřejmě neznamená, že lidé v socialismu se nechtěli mít dobře, jejich představa blahobytu byla ovšem definována jinak, ne jako možnost nabývat majetku, ale jako rozšířená možnost spotřeby a konzumu.)

Toto všechno byly tak říkajíc nezamýšlené efekty strukturálních společenských změn, které s sebou přinesl socialismus.

Uskutečněním rovnoprávnosti mezi muži a ženami bylo ovšem důležitou součástí politického programu socialistické přestavby společnosti. V původní marxistické teorii emancipace bylo osvobození dělnické třídy a osvobození ženy vzájemně podmíněno. O tuto emancipaci ovšem v pokleslé ideologii pozdního stalinismu už nešlo. Oč tu šlo, bylo pouze věcnými tlaky pracovního trhu diktované „osvobození“ ženské pracovní síly jejím vyvázáním z tradičních vazeb v rodině a o oslabení funkce rodiny vůbec. (K původně zamýšlené kolektivní výchově dětí a zespolečnění funkcí soukromé domácnosti ovšem nikdy nedošlo.) Bylo to „osvobození“, které bylo uskutečněno shora, i když ne zcela proti vůli objektů tohoto osvobození, tedy žen. V živé politické atmosféře po konci druhé světové války ženy zlepšení svého postavení ve společnosti očekávaly i žádaly. To ukazuje řada dokumentů z doby před únorem 1948. (Také počátek práce na přípravě nového zákona o rodině zrovnoprávňující muže a ženu v těchto vztazích spadá již do této doby.)

Cíle tohoto hrubého modelu rovnoprávnosti, který se alespoň v první fázi orientoval především na zvýšení podílu žen na celkovém počtu ekonomicky činných, se pod určitým materiálním tlakem podařilo dosáhnout. (Většina mužů nebyla schopna uživit rodinu a tím dál kleslo jejich sebevědomí, ale zároveň s tím i jejich ochota a schopnost se o rodinu starat a cítit se být za ni zodpovědný, jak to odpovídalo tradiční roli otce.) Vedle

participace ve světě práce, která ženu učinila hospodářsky nezávislou na muži, se podstatně a velmi rychle zvýšila vzdělanostní a kvalifikační úroveň žen. Výrazem všech těchto změn byla velmi důležitá statusová nezávislost ženy na muži. (V západních zemích tento proces není dodneška dokončen.) Přes značné fyzické i psychické přetížení, které tento typ socialistické emancipace s sebou přinášel, dokázaly ženy nakonec využít možností, které jim tento model přece jen otevřel ve svůj prospěch. Oslabení statusové pozice mužů posílilo nepřímo postavení ženy ve společnosti. Změnilo se i její postavení v rodině. Spojením hospodářské nezávislosti s tradiční dělbou práce, která zůstala v podstatě zachována, se v rukou ženy soustředila tak říkajíc výkonná moc v rodině.

Vedoucí mocí v socialistickém státě sice byla matriarchálně-paternalisticky strukturovaná a organizovaná komunistická strana se svými funkcionáři jako novou formou otců. Tato strana a její funkcionáři měla sice ve svých rukou fakticky všechnu moc, neměla ale ve společnosti, až na některá krátká údobí (1968), autoritu a nepožívala také žádné zvláštní vážnosti. Příklad funkcionáře, třeba okresního tajemníka strany, se sotva hodil k posílení autority otce v rodině. Tento nedostatek propojeného systému hierarchií od spodních úrovní společnosti do jejich špiček vedl nakonec k tomu, že se společnost zvláštním způsobem tak říkajíc „rozpadla“ ve dva vedle sebe existující různě organizované hodnotové systémy. Na jedné straně tu existoval patriarchálně-paternalisticky organizovaný stranický aparát, na druhé straně společnost, organizovaná na základě primární rodinné skupiny, protože jiná organizační jednotka tu ani k dispozici nebyla, se silnou dominancí žen, které v ní převzaly řadu dřívějších „otcovských“ funkcí, tak jak se v jejich rukou spojila tradiční rodinná funkce s novou hospodářskou nezávislostí. [K tomu i Možný 1991] Jakousi spojnicí mezi oběma těmito „systémy“ tvořili obyčejní členové strany, kteří byli poplatní oběma systémům. Na rozdíl od onoho příslovečného „nepřítomného otce“ v západní rodině, který si ovšem díky své živitelské roli udržuje svou dominanci, se otec ze socialistické rodiny neztratil, ale byl v ní dokonce přítomen víc než dřív. Změnila se ovšem jeho funkce a jeho úkoly uvnitř rodiny. „Máma se o mně starala a táta si se mnou hrál“, charakterizoval tyto nové poměry v české rodině jeden mladistvý.

I když ve světě práce zůstala diskriminace žen, především pokud jde o platovou úroveň a šanci na postup na vedoucí místa, určitým způsobem zachována, je otázka, jakou měla v rovnostářské socialistické společnosti skutečnou váhu ve srovnání s daleko diferencovanější společností na Západě. Že v této situaci nebylo žádného důvodu, aby se ženy cítily být utlačovány *muži* je nábílední. Stav společnosti a způsob vlády vyvolával mezi nimi spíš pocit solidarity. Muži i ženy měli *společného* utlačovatele v podobě stranického aparátu, který omezoval a reglementoval jejich život. V tomto smyslu v socialistické společnosti, jak se formovala v druhé polovině dvacátého století v Evropě, nevznikly předpoklady pro vznik feministického ženského hnutí, protože tu ženy nepocítovaly specifickou diskriminaci a útlak jako ženy, ale jako občanky společně s muži, i když způsob, jak byl tento útlak pocítován byl v některých aspektech různý. Ale na prvním místě postihoval člověka jako občana, teprve v dalších pořadích jako člověka-muže a člověka-ženu. I nedostatky socialistického modelu emancipace stejně jako některé důsledky feminizace určitých povolání ve snížení jejich společenské prestiže (učitel, částečně i lékař) bylo dáváno spíš za vinu systému než třeba mechanismům společným všem industriálním společnostem nebo některým atavistickým předsudkům vůči ženám.

Svým podceněním „rodinné práce“ a celé oblasti reprodukce (to znamená reprodukce pracovní síly a reprodukce lidského rodu) jako neproduktivní, vůči „vlastní“ práci výdělečné jako produktivní a vytvářející hodnoty, byl ovšem socialistický model ženské emancipace ve své původní koncepci typickým dítětem myšlení industriální společnosti fascinované možností rozšířené reprodukce kapitálu soustředění mnoha pracovních sil na jedno místo a intenzivní dělbou a mechanizací jejich práce. Jinak se ovšem v socialistických zemích konzervoval starší typ této společnosti. Neproběhl zde již její další vývoj od společnosti postpatriarchální ke společnosti mužů, tak typický pro západní kapitalistické země, jež můžeme charakterizovat jako postupnou proměnu všech vztahů nejenom výrobních a tržních ve vztahy zbožní. Hodnota vztahu, věci, lidské činnosti tu splývá s cenou vyjádřitelnou v penězích. Peníze a peněžní efekt se tu postupně stávají jediným měřítkem hodnoty. Hodnoty, jež žádnou cenu nemají, se v rámci tohoto systému znehodnocují. Vláda mužů nad ženami tu nabývá podoby dominance tržních vztahů založených na racionalitě, funkčnosti a efektivitě, jejichž reprezentanty jsou muži, nad vztahy ostatními, založenými na péči, starosti a solidaritě, které se zbožím stát nemohou než za cenu své negace a zničení, jejichž tradičními nositelkami jsou ženy. Důležité je, že představitelem této mužské dominance ve společnosti přestává být na rozdíl od předindustriálního patriarchy otec, ale stává se jím muž, jehož rodinná zakotvenost není důležitá, a který svou práci chápe pouze jako individuální výkon a zásluhu, a pro něhož se schopnost prosadit se na úkor ostatních, dokázat svou sílu rovná ctnosti. Ideálem tohoto muže už není gentleman třicátých let, ale nový nadčlověk, jak je ztělesněn v amerických filmech v typu vazouna Rambo, v jehož charakteru jsou všechny ženské podíly, mluveno s C. G. Jungem,² redukovány na nulu.

Z odporu vůči tomuto muži determinovanému světu za podmínek zdánlivé rovnoprávnosti mužů a žen, vyrostle na konci šedesátých let na Západě nové feministické hnutí. V jeho pohledu jsou to muži, kteří jsou vinni nejenom z utlačení žen znehodnocením jejich tradičních oblastí realizace, *de facto* celé oblasti reprodukce (pracovní síly a lidského rodu), ale na současném stavu světa vůbec. Jsou to muži, kteří prosadili chápání světa ne jako stvoření, ale jako materiálu k jeho formování podle vlastního obrazu. Podněty feministického hnutí, jemuž v podstatě jde o akceptování a prosazení širších hodnotových měřítek, než jsou jen úzce ekonomicky orientovaná na efektivitu a profit, (toho má být dosaženo i větším podílem žen na politické moci) tu splývají s podněty hnutí ekologického. Vedla-li dělicí čára ve společnosti socialistické mezi vládnoucím stranickým aparátem a ostatní společností, pak ve společnosti kapitalistické mezi světem mužů a světem žen.

Závěrem

Rychlost, s níž muži po listopadové něžné revoluci znovuobjevili svá před čtyřiceti lety ztracená loviště v podnikání, obchodě a svobodných povoláních, dovoluje změřit míru poníženi, jež jim připravil socialismus. Na rozdíl od mužů, kteří se ve společnosti náhle stali viditelnými, se postavení žen mírně marginalizovalo. Nelze přehlédnout i jisté la-

²) Ve své teorii o animovi a animě vychází C. G. Jung z představy o podvojném založení muže a ženy. Každé pohlaví má v sobě podíly pohlaví opačného, muž tedy podíly ženské a žena mužské. (Každé pohlaví také produkuje hormony pohlaví opačného.) A jsou to právě tyto podíly stejného pohlaví, jejichž prostřednictvím se muži a ženy spolu dorozumívají. Podobným způsobem vyjadřuje tuto androgynitu i V. Woolfová.

tentní protizenská nálada, které dávají tušit, že muži v duchu tak trochu obviňují ženy ze svého minulého ponížení. Přijetím výhod, které jim přinesl socialistický model emancipace se ženy pro ně svým způsobem kompromitovaly. Stále ještě vysoká úroveň zaměstnanosti nedovoluje dělat závěry, co by se s ženskou pracovní silou stalo v případě zvýšené nezaměstnanosti, a zda by ji vláda hleděla řešit na úkor žen. Pohodlné by takové řešení jistě bylo, otázka je, bylo-li by proveditelné a sociálně snesitelné. I po listopadu je zaměstnání žen nutně ekonomicky. Prudké snížení porodnosti v posledních dvou letech ovšem ukazuje na zostření konfliktu mezi zaměstnáním a rodinnou funkcí ženy. I tady ovšem ženy ukázaly schopnost rychlé adaptace na nové poměry. Samy se české ženy chovají tak, jako kdyby jejich rovnoprávné postavení ve společnosti bylo samozřejmé, v neposlední řadě dané jejich vlastním společenským statutem. (Role manželky se ovšem se vznikem nové hospodářské i politické elity zhodnotila a není vyloučeno, že začne určitým způsobem konkurovat s vlastní prací získaným sociálním statutem.) O emancipaci, ženském hnutí nebo dokonce feminismu nechce většina českých žen ani slyšet. To může znamenat sílu, ale i nepřipravenost. Na rozdíl od jejich družek na Západě české ženy o svá práva nemusely bojovat, emancipace jim byla nadiktována shora. Budou umět bojovat o své místo ve společnosti, bude-li toho třeba? Bude toho třeba? České ženy ještě nevědí, jak rychle se ztrácejí právě ženská práva.

Vznikne-li ovšem v příštích letech v Čechách silné feministické hnutí, bude to především znamením selhání českých mužů, kteří se odchýlili od tradice dané přinejmenším jmény Náprstek a Masaryk, která rozvoj společnosti viděla jako výsledek rovnoprávné spolupráce mužů a žen ve všech oblastech veřejného, politického i kulturního života.

ALENA WAGNEROVÁ je členkou ženské sekce Německé sociologické společnosti (*Sektion für Frauenforschung*). Žije a pracuje jako publicistka a spisovatelka v Saarbrückenu a v Praze. Systematicky se zabývá problematikou postavení ženy v industriální společnosti (mj. monografie *Frauen im Sozialismus – Beispiel CSSR, Hamburg 1974*) a česko-německými vztahy.

Literatura

Čermáková, Marie a Irena Hradecká 1992. *Segmentace pracovního trhu v České republice*. rukopis.

Frauenhandlexikon 1983. heslo Patriarchat. München.

Možný, Ivo 1991. *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha: SLON.

Schenk, Herrad 1980. *Die feministische Herausforderung*. München.

Wagnerová, Alena 1982. *Scheiden aus der Ehe*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Wagnerová, Alena 1993. „Der Sozialismus entläßt die tschechischen Frauen.“ *Beiträge zur feministischen theorie und praxis* 34: 107.

Woolf, Virginia 1982. *Ein Zimmer für mich allein*. Frankfurt am Main.